

Лоенгрін по той бік Карпат

*Небесний дар, мою святую владу
І сили чудодійної благодать -
Я присвятити мріяв тобі одній!
Але, Ельза, ти хотіла таємницю знати, -
І ось я повинен від тебе тікати!*
****

*Ut queant laxis
Resonare fibris
Mira gestorum
Famuli tuorum,
Solve polluti
Labbii reatum,
Sancte Ioannes.*

Прелюдія

1. У середині 1800-х років, задовго до того, як Ернест Гемінгвей назвав Париж «святим, яке завжди з тобою», німецький композитор Ріхард Вагнер переїхав до Парижа, сподіваючись нарешті розібратися зі своїм «німецьким корінням», яке він чомусь відчув як дещо негативну рису для діяча культури. Вагнер писав французькою мовою і взагалі вважав Париж «столицею XIX століття». Його найбільшою мрією було отримати визнання французького культурного істеблїшменту і тільки це прийняв за вершину свого успіху. Хоча молодший друг Вагнера, Фрідріх Ніцше, стверджував, що єдиним справжнім домом Вагнера був Париж, відносини Вагнера з Парижем були неоднозначними.
2. У 1845 р. Ріхард Вагнер повернувся з Парижа до Дрездена, і, досить засмучений переїздом, працював капелмейстером при Королівському Дрезденському дворі. На той час він здобув підтримку короля Баварії Людвіга II, що було чи не єдиним шляхом отримати фінансування класичної музики, і був успішним композитором. Вагнер працював над кількома музичними творами, як хтось залишив книгу німецьких казок у нього на столі. Ріхард взяв книгу з собою в Марієнбад, що у Карлових Варах, де він проходив популярний курс лікування зі своєю дружиною Косімою. Вагнер захопився старими німецькими історіями, і, здавалося, вірив, що історія і міф нічим не відрізнялися, що, звичайно, може бути правдою з точки зору культури, а цього Ріхарду Вагнеру було достатньо. Саме тоді і там він пише лібрето "Лоенгрін" і надсилає натхненні листи своїм друзям і родині про те, наскільки він в захваті від результату. Цим витвором мистецтва Ріхард Вагнер заявив, що має намір оживити давно забутий і, на його думку, спотворений, німецький міф про кохання.
3. Оригінальний міф розповідає казку про чарівну дівчину в біді, яку мав врятувати лицар, ім'я якого вона не має права питати. Лоенгрін, або Лебединий лицар - лицар Святого Грааля з таємничого світу. Його відправляють рятувати чарівну дівчину, яку в її країні звинувачують у тяжкому злочині, якого вона не скоювала, і Лоенгрін приходить на порятунок у човні, який тягнуть лебеді. Він рятує її, але попереджає, що вона ніколи не може запитати його ім'я. У той момент, коли вона не може протистояти спокусі і питає про його ім'я та походження, Лоенгрін зникає назавжди, приречений залишатися на самоті до кінця своїх днів. Вагнер

був зачарований ідеєю пізнання справжньої ідентичності і неможливості знайти справжню любов до того, або через те, що цю ідентичність буде пізнано.

4. Через те, що опера вперше з'явилась на німецькій сцені у 1850 році, Ріхард Вагнер не зміг відвідати жодної вистави, оскільки його було вислано з рідної Німеччини за його революційні ідеї, які після його смерті, як кажуть, спричинилися до того, щоб Адольф Гітлер називав себе його прихильником. Вперше Вагнер побачив своє творіння на сцені через десять років після прем'єри, у 1861 році, у Відні. Ніцше прокоментував: "Де ще так відобразиться суть та форма лицарського Середньовіччя, як не в "Лоенгрін"?"
5. Париж, місто мрій Вагнера, побачив "Лоенгрін" в 1887 році в театрі Eden і забракував його з політичних причин. Культурний істеблішмент Франції, отримати визнання якого Ріхард Вагнер так бажав, не міг відокремити його політичні погляди та національність від власних політичних переконань, і Вагнер надовго став небажаним у Франції.
6. Різні часи спонукають нас давати нове значення відомим фактам; те, що здавалося безнадійним, як життя та звинувачення дівчини, тепер може надихати; те, що здавалося необхідним, як поява лицаря, може вже не бути єдиним виходом; і те, про що заборонялось говорити, тепер неодмінно слід казати.

Зростання

7. Десь через тридцять років після написання "Лоенгрін", у 1874 році Варвара Ханенко (дівооче прізвище Терещенко), дочка заможних українських промисловців, та її новоспечений чоловік, молодий та перспективний адвокат з аристократичної української родини Богдан Ханенко, який живе між Санкт-Петербургом та Варшавою, проводять свій медовий місяць в Італії. Там вони не ходять в оперу, проте часто відвідують музеї та купують кілька творів мистецтва, щоб привести їх у новий будинок, який має бути у Києві.

8. Приблизно в той час Саломея Крушельницька народилася в 1872 році в селі Біле, тоді ще регіоні Галичини, Австро-Угорської імперії. Будучи четвертою дитиною молодого міського священика, Саломея співала пісні, які чула від місцевих селян, а в підлітковому віці її талант до музики став більш вираженим. Вже в 1883 році Саломея співає на концертах у Тернополі, а після одного з них знайомиться з українським поетом Іваном Франком, який стане її другом на все життя. Проте, схоже, для неї не готують якогось особливого шляху, і вона готується вийти заміж так само, як і будь-яка інша дівчина в містечку. Ми не знаємо багато про Зенона Гудковського, молодого студента релігієзнавства, з яким вона заручилася, за винятком того, що ближче до церемонії одруження він сказав, що очікує, що Саломея буде більше дбати про величезне домогосподарство, ніж про свої музичні заняття. У відповідь на захоплені розповіді Саломеї про її музичне навчання, він сказав, що йому важливіше шопи (комора), ніж Шопен. Грубе порівняння змусило Саломею зрозуміти, що таке життя не для неї, і вона розірвала заручини. Хоча родина Саломеї була традиційна, і, мабуть, воліла б бачити свою дочку заміжною за священиком, аніж співачкою в оперних театрах, які жили за рахунок розташованих у тих самих театрах казино для людей нетрадиційних моральних поглядів, родина Саломеї не бажала пригнічувати її талант.

9. На той час шлюб Варвари та Богдана зарекомендував себе як щасливий. Оскільки артистичні закупи Варвари мали місце під час кожної подорожі до Європи, квартира батьків Варвари незабаром стала замалою. Тоді у подарунок від них же, Варвара отримала великий двоповерховий будинок у центрі Києва.

10. У 1890-х роках будинок Ханенків у Києві виглядав уже як палац і вони мріяли одного дня перетворити його на музей, де будуть продемонстровані всі їхні художні колекції. У той же час у Тернополі та Львові Саломея, з народження потужне меццо-сопрано з трьох октав і природна краса якої швидко зробили її місцевою улюбленицею, багато працювала над кожною роллю, відточуючи не тільки ноти і гармонію, але й рухи і зовнішній вигляд. Її сестри Ольга, Осипа, Ганна та Емілія допомагають шити їй унікальні костюми для кожної ролі. Але швидкий успіх говорить Саломеї, що вона не зможе досягти набагато більше, якщо залишиться.

11. Оскільки є речі, які не потрібно промовляти, а достатньо лиш відчувати, то незабаром для Саломеї з'явився новий виклик. У 1893 році італійська співачка Джемма Беллінчоні, яка виступала у Львові, відвідує постановку Львівської опери «La Favorita» Доніцетті з Саломеєю у головній ролі, і рекомендує їй поїхати на навчання до Мілану в Італії. Сестра Саломеї Олена Крушельницька-Охримович у своїх спогадах сказала: «За допомогою родича на ім'я Дашкевич наш батько взяв банківський кредит у розмірі 2000 гульденів». Кредитні гроші покривали лише частину її навчання, яке коштувало 1000 лір на рік. В Італії Саломея стикається з викликом, що відповідав її енергії – їй кажуть змінити голос з меццо-сопрано на сопрано. Паралельно з роботою над цим завданням, яке було б складним для більшості видатних професійних співаків, Саломея проводила не менше шести годин щодня за репетиціями нових ролей, а також вивчала шість мов, багато читала і листувалася з найяскравішими умами свого часу.

12. Успіх, здавалося, супроводжував Саломею, оскільки вона багато працювала над незалежними героїнями, які випередили свій час. Її найбільше відзначили за порятунок опери «Мадам Батерфляй» у 1904 році після того, як її було провалено в Мілані, але це вона зробила з поваги до композитора, її друга Джакомо Пуччіні, а не до героїні, яка, очевидно, не була їй до смаку. Однаковими по духу в опері для неї були Брунгільда з «Der Ring des Nibelungen» Вагнера (яку називали «ідеальною Брунгільдою»), Валькірія з «Die Walküre» Вагнера («вражаюча Валькірія»), Саломея Штрауса (визнана як «неперевершена Саломея»), Верді Аїда, («незабутня Аїда»), Джоконда Понкіеллі («єдина в світі Джоконда»), Галка Монюшка («унікальна Галка»), які завдяки їй мали величезний успіх у Парижі, Лондоні, Римі, Мілані, Флоренції, Берліні, Відні, Мадриді, Лісабоні, Буенос-Айресі, Санкт-Петербурзі, Каїрі, тощо. Саломея Крушельницька, як кажуть, була єдиною жінкою на рівні з чотирма визнаними оперними суперзірками – Енріко Карузо, Маттіо Баттістіні, Тітто Руффо та Федором Шаляпіним.

13. Цікаво, що хоч вона жила в стилі *dolce vita* в Італії та мала там близьких друзів, улюблені опери Саломеї не були італійськими. Вона здебільшого надавала перевагу Вагнеру, якого, хоча важче співати, вона знаходила більш провокуючим на роздуми. Через свої політичні погляди Вагнер ставав все менш бажаним у великих оперних театрах, незалежно від якості і унікальності його робіт. Незважаючи на повторні скандали та бойкотування проти його опер в Європі, Саломея казала лише, що музика Вагнера занадто розумна для більшості людей. Її виступ в опері «Лоенгрін» Вагнера в Парижі в 1902 був великим успіхом, незалежно від будь-яких політичних обставин. Ні Ріхард Вагнер, ні його друг Фрідріх Ніцше не були живими на той час, щоб дізнатися

про виступ, але тепле прийняття опери повністю підтвердило ніцшеанську парадигму *amor fati*.

14. Саломея, звичайно, випереджала свій час, як і її героїні. У своїй роботі вона стала найбільш оплачуваною оперною співачкою свого часу, коли один лише концерт у Парижі за її участі приносив 2000 франків і 1800 рублів у Польщі (в порівнянні з 800 рублями, які приносив концерт за участі іншої співачки, як підтверджував генерал Іванов, який потім став оперним імпресаріо, у своїх листах до Саломеї), і поговорювали, що вона була першою українкою, яка керувала автомобілем. Не відомо скільки саме Саломея заробляла на рік, але було зрозуміло, що вона була серед найбільш високооплачуваних співаків на рівні з Карузо, Шаляпіним, Баттістіні та Руффо. А про доходи Карузо, наприклад, відомо, що за концерт у Гавані (Куба) у 1940 році йому заплатили 10000 доларів США.

15. На початку 1900-х років друг і композитор Саломеї Джакомо Пуччіні організовує вечори зі своїми друзями, серед яких є успішний італійський юрист і мер мальовничого італійського містечка Віареджо Чезаре Річчоні, який у 1906 році допоміг Саломеї успішно відстояти розірвання її контракту в Палермо через форс-мажорні обставини після виверження вулкана Везувій, що зробило цю зону небезпечною для дихання. Саломея і Чезаре стають друзями і одружуються через кілька років у Буенос-Айресі в 1910 році. Саломея купує шикарну віллу в рідному для її чоловіка Віареджо і дає їй назву "Вілла Саломея", як вона любила щоб її називали. На той час у Віареджо було багато людей мистецтва, і "Вілла Саломея" незабаром стає однією з найулюбленіших точок міста.

16. До того часу Варвара Ханенко стає втіленням аристократичної дружини - вона займається благодійністю, навчається купувати найкращі витвори мистецтва і збирає одну з найкращих колекцій в Європі. Серед європейських портретів ренесансу та азійської кераміки вона розвиває великий інтерес до православної іконографії і збирає найкращі зразки в регіоні.

17. Після Першої Світової Війни у 1920-х роках Саломея купує чотириповерховий будинок у центрі Львова, на той час столиці Галичини під владою Речі Посполитої. Будинок Саломеї у Львові став не тільки домом її батьків та неодружених сестер, але й популярним музичним клубом, де студенти та професіонали класичної музики могли спілкуватись, відпочивати і обговорювати свої роботи. Це місце стало відоме у Львові як "Музична Кам'яниця". Чоловік сестри Саломеї Осипи, Карл Бандрівський, організовував усі події, з допомогою адвоката сім'ї, Володимира Старосольського. У 1920 році Саломея останній раз виступила в опері в Мілані, обравши своїх улюблених "*Лоенгрін*" і "*Лорелею*", і приготувала себе до щасливого подружнього життя, у якому буде менше довготривалих концертів. У 1894-1923 році вона щороку відвідує Відень, Чернівці і Одесу, щоразу продовжуючи свою подорож, адже її виступи стають дедалі популярнішими серед місцевих жителів.

18. В кінці 1890-х Варвара Ханенко супроводжує свого улюбленого чоловіка на ще одне медичне обстеження в Бадені та Марієнбаді і відвідує Чернівці. Там вони знову пропускають дуже успішні виступи Саломеї Крушельницької, але після повернення до своїх рідних міст, як Саломея, так і Ханенки виношують дуже схожі плани. Обидві дуже успішні особи свого часу, добре оцінені і добре освічені, вони знаходяться на вершині тодішньої української інтелектуальної еліти. Ханенків надихнули музеї Західної Європи, які вони бачили у кожній подорожі, і вони вирішили залишити свою чарівну

колекцію мистецтва українцям, зробивши свій будинок музеєм після своєї смерті. Вони також, наче відзеркалюють ідею Музею Вікторії та Альберта в Лондоні, адже їхній, так само як і лондонський, стане символом їхньої любові. Саломея Крушельницька надихалася успіхом її музичного клубу “Музична Кам’яниця”, який став центром для музикантів в регіоні, і хотіла вшанувати пам’ять своєї старшої колеги, пані Валерії Ростковської, відомої у ролі Галки в опері Монюшка перед тим, як Саломея почала виконувати цю роль. Пані Ростковська провела свої останні роки серед монахинь у домі престарілих, після того, як більше не могла їздити на гастролі, і Крушельницька була переконана, що жоден оперний співак не заслуговує на таку долю. Тому Саломея Крушельницька вирішила залишити і свою італійську вілу, і будинок у Львові музичній спільноті.

19. Усе складалось якнайкращим чином.

Занепад

20. Під час Першої світової війни Саломея більше не може дотримуватись свого графіку гастролей в Україні, і більшу частину часу проводить в гастролях по Південній Америці. Вона повертається до Європи, коли це стає безпечно.

21. У цей час Варвара Ханенко стає вдовою і живе в невеликому сараї біля свого прекрасного великого будинку. Її чоловік Богдан помер через погане самопочуття в 1917 році. Він підтримав їхнє бажання створити музей у заповіті і попросив Варвару зробити все необхідне для створення колекції та перетворення будинку на музей для громадськості після її власної смерті. Варвара концентрується на влаштуванні приватного музею, про який вони так мріяли, повертаючи її смуток через втрату коханої людини до роботи, яку вона також любила. Вже в 1918 році колекція та будинок готові. Згідно з заповітом Богдана, Варвара повинна була відмовитись від будинку лише після власної смерті, однак, коли більшовики захопили Київ у січні 1918 року, новий комуністичний уряд радить відмовитись від її колекції раніше. У той же час німецькі музеї пропонують свою допомогу Варварі, пропонуючи передати колекцію до Німеччини, але вона пояснює, що бажанням її та її померлого чоловіка було зробити колекцію доступною та повноцінною для українців. Пізніше того ж року вона підписує договір дарування всієї своєї колекції мистецтва на користь Української академії наук з однією матеріальною умовою - щоб музей носив назву “Музей Богдана та Варвари Ханенків”. Приблизно в той же час більшовики починають свою агресивну націоналізаційну кампанію. Варвара, яка походила з родини великих промисловців і вийшла заміж за одну з найбагатших сімей, а також мала колекцію мистецтв, для більшовиків є втіленням капіталізму. Вони навіть вирішують, що Ханенки не мали "ніякої заслуги в революції", і тому не заслуговують на своє ім'я в своєму музеї, тому музей набуває назви “Музей східного та західного мистецтва”. У червні 1919 року сімейний Варварі доводиться тимчасово перемістити свою колекцію витворів мистецтва до своєї московської квартири, щоб врятувати її від можливого пограбування. Однак, незабаром невстановлені особи вкрали звідти твори мистецтва. Деякий час російсько-українська комісія з питань мистецтва працювала над виявленням та поверненням художніх творів із колекції Ханенків, але після того, як стає очевидним, що кількість робіт, що підлягають реституції, постійно зростає, комісія блокує реституцію на вимогу російських членів.

22. Незабаром будинок Ханенків відчиняє свої двері як громадський музей, і Варварі дозволяється брати обмежену роль у кураторстві художніми виставками ще протягом

трьох років, доки вона не помре в 1922 році. За рік до смерті Варварі вдається отримати частину врятованих нею творів мистецтва з Москви, але 30 картин все ще вважаються зниклими.

23. У цей час Саломея все ще насолоджується своєю кар'єрою та подружнім життям, поки в 1938 році вона не стає вдовою і не втрачає батька. Вибухає Друга світова війна, і італійський уряд не радить відправлятися у не критично необхідні подорожі. Італійські друзі Саломеї розповідають їй про небезпеку комунізму і благають не залишати Італію. Однак розбита серцем Крушельницька вирішує відвідати свою матір та сестер у Львові і залишається довше, ніж передбачалося спочатку, оскільки вона ламає ногу на крутих сходах “Музичної Кам'яниці”. Коли Саломея втрачає можливість вільно пересуватись, навколишній світ навпаки, починає рухатися з лячною швидкістю. Більшовики, які вже захопили владу в Києві, набувають популярності у Львові, оскільки люди чомусь вважають, що ніщо не може бути гірше, ніж поляки, які відрізнялися від українців за мовою та релігією, і постійно придушували кожне місцеве прагнення до незалежності.

24. У розпал Другої Світової війни, у 1942 році деякі картини з колекції Ханенків було вивезено до Кенігсберга, Німеччин, разом із солдатами, що відступали, і, як повідомлялося, витвори мистецтва знищила пожежа під час одного з вибухів. Частина творів мистецтва справді була спалена, але більшість із них потрапляє до німецьких художніх музеїв і буде знайдена вже через кілька років. Більша частина витворів мистецтва, відправлених на зберігання в Москву, перенесено в Ермітаж у Санкт-Петербурзі та інші музеї Росії без згоди Варвари Ханенко.

25. У Львові, як і всюди на Західній Україні, більшовики спочатку приймають тактику кращого ставлення до місцевих жителів в рамках своєї непопулярної політики тероризму і націоналізації, намагаючись зберегти імідж визволителів і знайти прихильників серед місцевих жителів. Але незабаром починаються ув'язнення і тортури, і люди переповідають жахливі історії. Протягом цього періоду люди з НКВД, Міністерства внутрішніх справ СРСР, яке швидко стало славнозвісним за свої тортури всіх, кого вони вважали ворогами комунізму, умовляли Саломею, тепер італійську громадянку (через її шлюб), залишитися в СРСР. Вони обіцяли їй престижну позицію у філармонії Львова, яка дасть їй змогу вплинути на молодих співаків в Україні, але за умови, що вона також стане радянською громадянкою. НКВД також натякає, що таке рішення поставить Саломею у більш сприятливе становище і допоможе самому НКВД не звертати увагу на будь-які “правопорушення”, які могли скоїти її релігійні члени сім'ї. Саломея вірить в обіцянки НКВД і ігнорує прохання своїх сестер, які просять її поїхати з ними до Південної Америки, де її також знають і люблять. Оскільки термін дії її італійського паспорта закінчується у квітні 1946 року, Радянська влада каже їй, ніби це означає, що її більше не вважають італійською громадянкою, а вважають особою без громадянства, і що вона більше не може покинути СРСР. Хоча СРСР і встановив консульські відносини з Італією в 1921 році, ці відносини були між РРФСР і Італією, і не було жодного способу швидко зв'язатись з італійською владою зі Львова, який був частиною УРСР, у той час, коли Саломея потребувала цієї інформації. У 1948 році посольство СРСР в Італії, під керівництвом посла Михайла Костишева, Бюро НКВД, службою розвідки НКВД СРСР, організувало разом з друзями Саломеї в Італії продаж її італійської вілли. Продаж включав віллу і землю в Віареджо, всі речі Саломеї, включаючи колекцію ексклюзивних і тих, що отримали нагороди, сценічних костюмів і піаніно – подарунок від Джакомо Пуччіні, а також її автомобіль.

26. Італійський адвокат Саломеї, з цією сім'єю вона дуже добре дружила, граф Відар Чезаріні Сфорца, інформує офіцерів посольства ССРСР в Італії, що він проти продажу, оскільки не впевнений, що продаж є в інтересах його клієнтки. Однак, після того, як офіцер надає, як здавалося, рукописний лист від Саломеї, граф більше не може виступати проти продажу. Саломея отримує маленьку частину грошей - 18000 Радянських рублів, і негайно має витратити 3000 з них на зимовий одяг, щоб витримати сніжні українські зими на Західній Україні. Решта грошей дозволяють їй деякий час підтримувати свою сестру. Радянський уряд вимагає, щоб більша частина грошей з продажу була передана Саломеєю на користь Радянської держави, і після продажу від імені Саломеї вони ніколи не повідомили їй повну ціну продажу. Сім'ю Саломеї, яка залишилася в Україні, а саме родину сестри Саломеї Анна, бабусі музичної легенди, українського композитора Мирослава Скорика, незабаром відсилають до робочих таборів в Сибіру на десятки років. Їх звільняють у кінці 1950-х.

Наслідки

25. Незабаром після завершення продажу "Вілли Саломея" граф Відар Чезаріні Сфорца отримує ще одного листа від Саломеї, на цей раз він може розшифрувати тільки привітання і підпис, в той час як все інше цензуровано. Він також отримує лист за підписом Володимира Старосельського, адвоката родини Крушельницьких у Львові, який не цензуровано, але доставлено з жахливим запізненням на близько 8 років, оскільки його датовано серединою 1940 року. В цьому листі Старосельський розповідає історію про себе, як його відправили у заслання в Сибір і що такий ризик насувається на родину Крушельницьких. Він запитує, чи можна подати якісь міжнародні позови, і чи можна це зробити також від імені Варвари Ханенко, оскільки вона залишила Володимиру Старосельському довіреність на управління своїми справами в надії на повернення зниклих художніх творів до музею, який вона досі вважала своїм. Граф Відар Чезаріні Сфорца усвідомлює, що з продажем вілли і з перебуванням Саломеї в ССРСР у цілому щось дуже негаразд.

26. Граф Відар Чезаріні Сфорца проводить дослідження і знаходить документи, підготовлені інвестиційною комісією ССРСР, яка працювала протягом обмеженого часу з 1919 по 1921 рік з метою забезпечення приховування кривавого безладу, якими колективізація і націоналізація стали відомі на міжнародному рівні. За цей час комісія виготовила "Договір про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління" 1921 року між ССРСР, США, Канадою, Аргентиною, Бразилією, Уругваєм і Колумбією, а також "Договір про добросовісне використання іноземної власності" 1921 року між Італією, Польщею та СРСР і "Договір про дружбу і всіляку підтримку" 1917 року між ССРСР з одного боку і Українською Народною Республікою (зі столицею в Києві, яка функціонувала тільки в 1917-1921 і 1921 роках) та до нього потім приєдналася Західноукраїнською Народною Республікою (зі столицями у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, функціонувала у 1918-1919 рр.). Усі три договори забезпечували щедрий захист інвестицій і передбачали арбітраж як механізм вирішення спорів.

27. Після декількох спроб зв'язатися з Володимиром Старосельським, граф Відар Чезаріні Сфорца розуміє, що той помер у сибірських трудових таборах. Вчений з приватного та державного міжнародного права, граф Відар Чезаріні Сфорца швидко розуміє, що те, що сталося, цілком може бути порушенням захисту інвестицій з боку ССРСР, і шукає родичів Саломеї, щоб запропонувати інвестиційний позов. Оскільки

встановити контакт з ССРСР було неможливо, граф Відар Чезаріні Сфорца знаходить родичів Саломеї за кордоном.

28. Сестри Саломеї Емілія та Марія, які переїхали до Аргентини та США відповідно, давно відчували несправедливість того, що сталося з їхньою знаменитою сестрою, яка в останні роки життя провела у злиднях та зневазі. Тож, коли до них написав її адвокат граф Відар Чезаріні Сфорца та сказав, що вони мають гарні шанси в інвестиційному спорі, вони дуже зраділи. Адвокат рекомендував поєднати їхні позови з подібними, і запропонував справу Ханенко, яка, на його думку, також була перспективна.

29. Позов було подано до Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС) 10 січня 1953 року графом Відаром Чезаріні Сфорца від імені Саломеї, Емілії та Марії Крушельницької, а також Варвари Ханенко та сімей її сестер Марії Іващенко та Єфросинії Сахновської проти СРСР.

Вимоги Позивача:

1. Трибунал має юрисдикцію згідно з “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всіляку підтримку” 1917 року.

a. Юрисдикція *Ratione personae*

i. Саломея Крушельницька була громадянкою Італії і була інвестором як в Україні, так і в ССРСР, відколи ССРСР окупував Львів.

ii. Варвара і Богдан Ханенко були громадянами України та отримали статус іноземних інвесторів згідно з “Договором про дружбу та всіляку підтримку”, коли територію захопили більшовики.

iii. Спадкоємці обох сімей мають право на захист інвестицій у порядку правонаступництва і можуть покладатися на “Договір про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” та на “Договір про дружбу та всіляку підтримку” для додаткового захисту.

b. Юрисдикція *Ratione materiae*

“Музична Кам'яниця” є інвестицією за всіма трьома договорами і є здійсненою на території договірної держави для цілей “Договору про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про справедливе використання іноземної власності” 1921 року та “Договору про дружбу та всіляку підтримку” 1917 року.

i. “Вілла Саломея” є інвестицією і вважається зробленою інвестором ССРСР, оскільки Саломея була змушена змінити своє громадянство.

ii. Колекція мистецтв відповідає вимогам інвестиції згідно з “Договором про дружбу та всіляку підтримку” 1917 року.

c. Юрисдикція *Ratione temporis*

.Художня колекція була створена на території, яка перейшла до СРСР у 1917 році, оскільки колекція лише тоді була доопрацьована та документально оформлена.

i. “Музичну Кам'яницю” було придбано в 1920-х роках, коли Саломея Крушельницька мала італійське громадянство і була продана, коли Саломея отримала громадянство СРСР і, отже, відповідає часовій вимозі.

ii. “Вілла Саломея” кваліфікується як інвестиція з моменту, коли Саломея змушена була змінити своє громадянство.

2. СРСР порушив стандарти захисту інвестицій за “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всіляку підтримку” 1917 року:

a. СРСР порушив стандарт повного захисту і безпеки шляхом

i. неперешкоджання передачі колекції Ханенків Німеччині у 1942 році;

ii. неперешкоджання викраденню витворів мистецтва, що знаходились у квартирі Ханенків у Москві у 1921 році і потім передачі до російських музеїв;

iii. ув'язнення сім'ї сестри Саломеї, Анни;

iv. виселення Саломеї і Варвари з їхніх помешкань та утриманні Саломеї у СРСР.

3. СРСР порушив стандарт справедливого і рівного ставлення за “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всіляку підтримку” 1917 року шляхом:

. привласнення художньої колекції, що належала Ханенкам і створенням державного музею всупереч тому, що було зазначено в заповітах Богдана і Варвари Ханенків.

a. продажу “Вілли Саломея” на хибних підставах, а також використовуючи моральний тиск на Саломею Крушельницьку, з метою отримання її згоди на продаж.

4. СРСР експропріював майно Позивачів всупереч “Договору про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договору про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договору про дружбу і всі види підтримки” 1917 року шляхом:

. вилучення цінних творів з колекції мистецтв Ханенків в Києві, у їх квартирі в Москві та тих, що були розграбовані і вивезені до Німеччини без згоди інвесторів, без належного судового розгляду та без виплати компенсації, що є експропріацією;

a. продажу “Вілли Саломея”, що був проведений під тиском на інвестора на хибних підставах з невинуватим внеском на користь СРСР, а гроші, виплачені Саломеї

Крушельницькій, як результат, не можуть вважатися швидкою, адекватною та ефективною компенсацією;

b. привласнення “Музичної Кам'яниці” було необґрунтованим і становило експропріацію.

5. ССРСР зобов'язаний компенсувати:

. ринкову вартість “Вілли Саломея” у Віареджо.

a. ринкову вартість сценічних костюмів Саломеї Крушельницької, створених французькими дизайнерами.

b. ринкову вартість фортепіано, що був подарунком від Джакомо Пуччіні на основі цін, які в даний час звичні для цього виду товарів.

c. ринкову вартість автомобіля за курсом на час, коли його продано в 1939 році, коли Саломеї Крушельницькій не дозволили виїхати з СРСР після її короткого візиту до Львова.

d. ринкову вартість будинку “Музична Кам'яниця” у Львові.

e. втрачений прибуток від можливих концертів Саломеї Крушельницької в Європі та Америці з 1939 року до року її смерті, у 1952 за рівнем гонорарів Карузо, включаючи гонорар за його концерт 1940 році у Гавані - 10 000 дол. США.

f. повернути або, якщо неможливо знайти, компенсувати всі картини з мистецтва колекції Ханенків, на користь її спадкоємців, сімей її сестер Марії Іващенко та Єфросинії Сахновських, оскільки заповіту Богдана та Варвари Ханенко не було дотримано.

g. моральну шкоду за переміщення Саломеї Крушельницької з її будинку у Львові та затримання в ССРСР, а також за переміщення Варвари Ханенко з її будинку, а також за моральні страждання, спричинені відмовою назвати музей на її честь.

Відповідач наполягає на такому:

1. Позови не належать до юрисдикції Трибуналу згідно з “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всі види підтримки” 1917 року.

a. Відсутність юрисдикції *Ratione personae*

i. Саломея Крушельницька була українського походження, націоналістка, і її придбання майна у Львові не можна вважати внеском до ССРСР.

ii. Саломея Крушельницька прийняла громадянство ССРСР чим відмовилась від всіх засобів захисту.

iii. Спадкоємці Саломеї Крушельницької були підданими Австро-Угорської імперії на момент інвестування і тому не можуть кваліфікуватись як інвестори.

iv. Ханенки були громадянами УНР і не можуть вважатися іноземними інвесторами.

b. Відсутність юрисдикції *Ratione materia*

“Музична Кам'яниця” не може кваліфікуватись як інвестиція за “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всіляку підтримку» 1917 року, оскільки він постійно порушував громадський порядок гучною музикою в житловому районі.

i. “Вілла Саломея” не кваліфікується як інвестиція, оскільки Саломея Крушельницька була громадянкою Італії, коли віллу було придбано.

ii. Колекція Ханенків не була інвестицією, оскільки містила оголеність і тому порушувала внутрішні порядки ССРСР.

c. Відсутність юрисдикції *Ratione temporis*

Колекція Ханенків була привезена до Києва за багато років до того, як Київ став радянським і тому не підлягає захисту як інвестиція постфактум.

2. ССРСР не порушив норм захисту інвестицій згідно з “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всі види підтримки” 1917 року, зокрема,

. ССРСР не порушив повний стандарт захисту та безпеки:

. Оскільки стандарт стосується лише життя та фізичної безпеки інвестора - в обох випадках інвестори були в безпеці та померли з природними причин

i. Твори мистецтва були вивезені до Німеччини в 1942 році, у воєнний час, і тому ССРСР не несе жодної відповідальності за таке мародерство та його наслідки

ii. Вивезення творів мистецтва до російських музеїв із квартири Богдана та Варвари Ханенків у Москві здійснювалося невідомими людьми поза межами контролю ССРСР, а вивезення робіт до російських музеїв здійснювалося згідно з внутрішніми законами ССРСР щодо збереження цінних творів мистецтва та забезпечити рівномірний розподіл культурної спадщини

iii. Ув'язнення сім'ї Анни, сестри Саломеї Крушельницької, виходить за межі цього спору, оскільки Анна не є інвестором згідно з чинними договорами, і в будь-якому випадку, ув'язнення не було пов'язано зі здійсненням інвестицій

iv. Виселення Саломеї Крушельницької та Варвари Ханенко з дому було здійснено з громадськими цілями, і відповідно до радянського законодавства обом жінкам було забезпечено мінімальний притулок та засоби для харчування

v. Саломея Крушельницька не була незаконно затримана в ССРСР, оскільки вона сама вирішила не залишати країну до закінчення Другої Світової Війни і потім не поновлювала італійський паспорт

a. ССРСР порушив стандарт справедливості і справедливого ставлення за “Договором про сприяння та заохочення соціально відповідальних інвестицій між країнами, звільненими від імперіалістичного правління” 1921 року, “Договором про добросовісне використання іноземної власності” 1921 року та “Договором про дружбу і всі види підтримки” 1917 року.

. Колекція Ханенків відповідала заповітам її колишніх власників оскільки ССРСР зробив колекцію доступною для громадськості у державному музеї за волею Богдана та Варвари Ханенків

i. Продаж “Вілли Саломея” здійснювався за згодою Саломеї Крушельницької; на той час вона не подавала скарги щодо морального чи іншого тиску до компетентних органів ССРСР

3. ССРСР не несе вимоги щодо компенсації:

. вільна ринкова вартість до “Вілли Саломея” не застосовна, оскільки вілла була розграбована, зруйнована відразу після продажу через війну і у будь-якому випадку втратила б свою вартість.

a. Упущений прибуток Саломеї Крушельницької не підлягає компенсації, оскільки його б не було отримано у зв'язку з воєнним часом та через старість

b. Вилучені у квартирі Ханенків у Москві в 1921 році твори мистецтва не компенсуються, оскільки воля колишніх власників полягала у тому, що вони мають знаходитись в музеї, і це було зроблено шляхом передачі їх до різних музеїв згідно з внутрішніми законами

c. Вилучені німецькими солдатами в 1942 році твори не повинні бути компенсовані ССРСР бо це подія, що не входить до сфери впливу ССРСР

d. “Музична Кам'яниця” не підлягає компенсації, оскільки вона не була використана для її суспільного призначення, а саме для проживання людей, а ССРСР не повинен заохочувати незаконне використання майна шляхом сплати компенсації

e. Повернення картин спадкоємцям Варвари Ханенко суперечить заповіту Ханенків, оскільки вони заповідали всі свої твори до музею

f. Немає загальної практики присудження моральної шкоди в інвестиційних спорах

МЦВІС зареєстрував справу 20 січня 1953 року, а 20 лютого 1953 року повідомив сторонам про затвердження складу Трибуналу.

Позивачі призначили пані Мері Бек, першу жінку-юриста українського походження в Сполучених Штатах Америки, своїм арбітром. Відповідач призначив пана Чарльза Дірбу, співзасновника Комуністичної партії Америки. Сторони призначили президентом Трибуналу пана Рене Кассена, розробника Декларації прав людини.

Слухання призначено на тиждень, що починається 22 лютого 2021 року в Києві очно та / або онлайн, про що сторони буде поінформовано за місяць до слухань.